ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ
Серія книгозн. бібліот. інф. технол.
2009. Вип. 4. С. 177 – 182

VISNYK LVIV UNIV.
Ser. Bibliol. Libr. Stud. Inform. Techn.
2009. Is. 4. P. 177 – 182

УДК 027.2.021:004:738.5(476)

СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЦНБ НАН БІЛОРУСІ

Наталія БЕРЬОЗКІНА, Оксана ДРОЗД

Центральна наукова бібліотека Національної академії наук Білорусі,
вул. Сурганова, 15, м. Мінськ, 220072, Республіка Білорусь, тел./факс: 375(017)284-14-28,
ел. пошта: natalyb@kolas.bas-net.by

Розглядаються основні напрями діяльності ЦНБ НАН Білорусі із забезпечення вчених Білорусі електронними інформаційними ресурсами: організація Центру Інтернет-доступу до електронних наукових ресурсів, створення власних баз даних тощо.

Ключові слова: інформаційні ресурси, бази даних, електронні документи, Інтернет, електронний каталог.

Впровадження комп'ютерних технологій, створення інформаційної мережі телекомунікацій для доступу до баз даних ведуть до перетворення наукових бібліотек в інформаційно-бібліотечні центри, діяльність яких відрізняється різноманіттям інформаційних послуг, які надають бібліотеки, як традиційних, так і пов'язаних із застосуванням телекомунікацій. Зміни зачепили усі напрямки діяльності наукових бібліотек: інформаційно-бібліотечне обслуговування, формування інформаційних ресурсів, інформаційно-бібліотечні технології.

Для оптимізації задоволення інформаційних потреб користувачів, разом з традиційними читальними залами, в ЦНБ НАН Білорусі вималювалась тенденція до створення спеціалізованих інформаційних центрів, таких як Центр Інтернет-доступу до електронних наукових ресурсів та Екологічний інформаційний центр "Еко-інфо".

Користувачам Центру Інтернет-доступу надаються такі послуги: доступ до повних текстів статей через Інтернет (передплата на закордонні наукові електронні журнали, участь в інформаційних консорціумах і т. п.); аналіз інформаційних ресурсів Інтернету, пошук і накопичення Web-адрес, що є цікавими для вчених; доступ до Інтернету (в межах вузлів, що не потребують оплати) для самостійного пошуку та ін.

Зараз Центр Інтернет-доступу забезпечує доступ до баз даних EBSCO, "Blackwell Science", "Springer", Scopus, ProQuest Digital Dissertations (повнотекстова база даних дисертацій, що охоплює більше двох мільйонів записів, єдиний авторитетний ресурс інформації про дисертації, опубліковані з 1980 р., з більш ніж 1500 світових університетів, коледжів, вищих шкіл, інститутів, з анотаціями самих авторів, а також з можливістю доступу до повного тексту); до бібліографічної бази даних з математики "Zentralblatt MATH" (близько 1,9 млн записів), електронних версій наукових журналів Федерації європейських мікробіологічних товариств (FEMS), Королівських наукових товариств (Великобританія), Американського інституту фізики; повнотекстової електронної бази видавництва Інституту фізики (Великобританія), представленої 32 науковими журналами з 10-річною глибиною архіву; до повнотекстової електронної серії фізичних журналів "Physical Review" Американського фізичного товариства (а також їх

© Берьозкіна Н., Дрозд О., 2009

архіву PROLA з глибиною, що охоплює період від 1897 р. і дотепер) та багатьох інших електронних інформаційних ресурсів.

З березня 2004 р. ЦНБ НАН Білорусі відкрила своїм користувачам унікальний за обсягом наукових журналів і єдиний на території Білорусі доступ до трьох тематичних колекцій видавництва "Elsevier" (Biochemistry, Chemistry, Physics). Повнотекстові електронні версії більш як 450 наукових журналів за п'ять років були доступні на порталі ScienceDirect видавництва "Elsevier" з можливістю ведення одночасного пошуку по 16 бібліографічних базах даних, що охоплюють більшість наукових дисциплін. З 2006 р. ЦНБ НАН Білорусі отримала доступ до повної колекції видавництва "Elsevier" (Freedom Collection), що охоплює 1 796 назв журналів 24 предметних галузей. ScienceDirect є неперевершеним Інтернет-ресурсом, забезпечує всебічне охоплення літератури, надає доступ до колекції видавництва "Elsevier" за 2000–2008 рр. (у т. ч. 257 журналів з біохімії, генетики та молекулярної біології, 113 журналів з фізики та астрономії, 194 журнали з хімії та хімічних технологій і т. д.), а також до величезної кількості журналів, опублікованих іншими престижними науковими видавництвами (Pergamon, Academic Press, Urban&Fischer, North-Holland, Mosby та ін.); більше 7,9 млн рефератів статей з 1823 р. і близько 3 млн повних текстів статей з 2002 р.

Довідкова база даних Scopus включає реферативну інформацію про статті з 15 тис. назв наукових журналів від 4 тис. видавництв, 750 праць наукових конференцій та інші опубліковані джерела, у т. ч. 5500 назв – фізичні науки, 5300 – медичні науки (охоплює 100 % Medline); 3400 назв – науки про життя; 2850 назв – соціальні науки. Загальний об'єм БД – 28 млн рефератів (з 1966 р.), щорічне поповнення – 1,1 млн документів. Окрім того, БД містить 245 млн бібліографічних покликів з джерел, що розглядаються з 1996 р, 13 млн патентних записів від чотирьох патентних організацій, щорічно БД поповнюється на 25 млн покликів. Повноту охоплення першоджерел у цій базі даних не перевершує сьогодні жодна з відомих баз даних.

З вересня 2006 р. відкрито доступ до бібліографічної бази даних "Web of Science" на платформі ISI Web of Knowledge, яка дозволяє прослідкувати повну картину досліджень за останні 55 років.

Основними завданнями Екологічного інформаційного центру "Еко-інфо" є: формування та зберігання фонду документів екологічного напрямку, генерація баз даних з природоохоронної діяльності та екології, створення банку даних по базах даних з екології та природоохоронної діяльності, що є в Білорусі, проведення конференцій, семінарів, круглих столів, інших імпрез міжнародного та республіканського масштабу.

На базі Центру "Еко-Інфо" здійснюється підготовка електронного інформаційного бюлетеня "Зелена Білорусь". Основні розділи бюлетеня: новини, екоінформація, екомоніторинг, екоосвіта, інформаційні ресурси. При підготовці бюлетеня використовуються інформаційні матеріали Міністерства природних ресурсів та охорони довкілишнього середовища, Ґрінпіс, ООН, Білоруського екологічного порталу, Російського регіонального екологічного центру. Серед представлених у бюлетені матеріалів – Національна доповідь "Стан довколишнього середовища Республіки Білорусь", матеріали колегій Міністерства природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, прес-конференції на тему "Сучасні проблеми екологічної безпеки та раціонального природовикористання. Екологічні пріоритети стійкого розвитку Білорусі", інформація про діяльність громадських екологічних організацій та ін. Інформаційний бюлетень "Зелена Білорусь" розсилається 2511 користувачам з різноманітних організацій.

Створений у травні 2006 р. сайт Екологічного інформаційного центру "Еко-Інфо" став лауреатом Фестивалю-конкурсу інформаційних ресурсів бібліотек з екології та

охорони навколишнього середовища, проведеного в рамках Міжнародної конференції "Крим – 2006. Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти та бізнесу".

ЦНБ НАН Білорусі має більше 100 бібліографічних, реферативних та повнотекстових баз даних на компакт-дисках як багатогалузевого характеру, так і з окремих тем. Бібліотека надає доступ своїм користувачам до реферативних баз ВІНІТІ, ІНІОН, "Science Citation Index", реферативних і повнотекстових баз даних EBSCO, "Російської національної бібліографії", довідково-правових, довідково-енциклопедичних та інших баз даних

ЦНБ НАН Білорусі отримала в подарунок від Бюро ЮНЕСКО в Москві та Російської державної бібліотеки DVD-ROM "Слов'янські видання кирилівського шрифту XV–XVI ст.", що містить повні тексти 55 пам'ятників відомих слов'янських типографій, у тому числі книги типографій Ш. Фіоля в Каркові, Б. Вуковича у Венеції, Макарія в Цетиньє та Тирговіште та, найголовніше, Ф. Скорини в Празі та Вільнюсі, що дає можливість білоруським дослідникам знайомитися з шедеврами слов'янського книгодруку, яких немає в Білорусі.

Одним із суттєвих елементів у системі наукових комунікацій є генерація в наукових бібліотеках і розповсюдження серед користувачів власних баз даних. Створення проблемно-орієнтованих баз даних забезпечує нову якість інформаційно-бібліографічного обслуговування. На даний час в ЦНБ НАН Білорусі 14 баз даних власної генерації, серед яких бібліографічні БД "Природа Білорусі", "Національна академія наук Білорусі", "Наука і науково-дослідницька робота в Білорусі", "Вчені НАН Білорусі", "Білоруське мовознавство", "Наукові з'їзди, конференції, наради", "Полісся", реферативна БД "Екологія та охорона навколишнього середовища Білорусі" і т. д.

Традиційним напрямком у створенні бібліографічної інформації в ЦНБ НАН Білорусі є генерація баз даних з наукознавства. З 1995 р. ведеться БД "Наука та науково-дослідницька робота в Білорусі", яка є продовженням одноіменних ретроспективних бібліографічних покажчиків. БД містить інформацію з загальних питань організації науково-дослідницької роботи, з історії, стану та перспектив розвитку окремих галузей науки, відображає діяльність НАН Білорусі, науково-дослідницьких організацій інших установ, вишів і т. д. БД включає бібліографічні описи книг, статті із серійних видань, тематичних збірників, автореферати дисертацій, препринти, матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, статистичні збірники, бібліографічні та біобібліографічні покажчики.

Із БД "Наука та науково-дослідницька робота в Білорусі" виділились три самостійні бази даних: "Діячі білоруської науки", "Національна академія наук Білорусі", "Наукові з'їзди, конференції, симпозіуми". БД "Діячі білоруської науки" містить документи про життя та діяльність вчених, що внесли чималий вклад в науку Білорусі, а також уродженців Білорусі, що займаються науковою діяльністю в інших державах. БД "Наукові з'їзди, конференції, симпозіуми" відображає бібліографічну та фактографічну інформацію про події наукового характеру, що проводяться на території Білорусі. БД "Національна академія наук Білорусі" містить бібліографічні дані про документи (монографії, автореферати дисертацій, препринти, тези доповідей та матеріали конференцій. статті зі збірників наукових праць, періодичних видань, енциклопедій) з організації, планування, координації наукової роботи в НАН Білорусі, винахідництва та патентно-ліцензійної роботи, міжнародних зв'язків НАН Білорусі, її відділів і науково-дослідницьких організацій, про матеріали загальних зборів, конференцій, засідань Президії НАН Білорусі.

У ЦНБ НАН Білорусі ведеться низка баз даних біобібліографічного характеру: Біографічна БД "Вчені Національної академії наук Білорусі" (ведеться з 1994 р., заснована на матеріалі тематичної картотеки, організованої у 1961 р., включає бібліографічні записи про вчених-ювілярів, академіків і членів-кореспондентів, які працювали і працюють в галузі природничих, технічних, сільськогосподарських та медичних наук); повнотекстова БД "Біографії академіків та членів-кореспондентів Національної академії наук Білорусі" (ведеться з 1995 р., відображає короткі біографічні дані про вчених); БД "Матеріали з'їздів, симпозіумів, конференцій, нарад".

База даних "Видання Національної академії наук Білорусі" створена 1992 р. і є продовженням "Покажчиків видань Академії наук БРСР". БД містить бібліографічну інформацію про видання НАН Білорусі (монографії, тематичні збірники, автореферати дисертацій, інформаційні матеріали, препринти, серійні видання, матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, роботи, видані Академією наук разом з іншими науковими закладами).

У зв'язку зі збільшенням кількості досліджень з білоруського мовознавства, у 1996 р. в ЦНБ НАН Білорусі розпочалося створення бази даних "Білоруське мовознавство", яка є продовженням однойменних бібліографічних покажчиків. Матеріал до БД відбирається відповідно до традиційних для білоруського мовознавства напрямків: роботи з проблем походження та розвитку білоруської мови, її вивчення, з дослідження її структури (історія та сучасний стан): фонетика, акцентологія, морфологія та словотвір, синтаксис, лексикологія, етимологія, лексикографія, фразеологія, стилістика, культура мови.

Протягом багатьох років ЦНБ НАН Білорусі займається підготовкою бібліографічної інформації з проблем природознавства. Враховуючи важливість цієї тематики, у бібліотеці в 1990 р. сформовано автоматизовану бібліографічну БД "Природа Білорусі", яка є продовженням ретроспективних науково-допоміжних покажчиків "Флора і рослинність Білорусі", "Тваринний світ Білорусі", "Охорона природи в Білорусі".

База даних "Природа Білорусі" (більше 41 тис. записів), що містить інформацію про результати дослідження НДІ НАН Білорусі, інших наукових організацій республіки, є дуже цінною для наукових співробітників, спеціалістів, викладачів, студентів. Багатопланова чорнобильська тематика відображається у розділі "Наслідки аварії на Чорнобильській АЕС та заходи щодо їх мінімізації". Багато тематичних розділів бази даних "Природа Білорусі" сформовані за результатами виконання найважливіших державних наукових програм, таких як "Наукові основи раціонального використання та охорони ресурсів живої природи", "Гідрогеологічні та інженерно-геологічні особливості території Білорусі", "Створення атласу геологічних карт території Білорусі", "Структурно-функціональний стан та наукові основи збереження та використання біологічної різноманітності рослинного і тваринного світу на території Білорусі (Біологічна різноманітність)" та ін.

Реферативна база даних "Екологія та охорона навколишнього середовища Білорусі", яка ведеться з 2002 р., нараховує більше 2 тис. записів і містить документи з наступних розділів: біосферно-сумісне природовикористання та охорона навколишнього середовища; природно-ресурсний потенціал; геоекологія; екологія рослинного світу; екологія тваринного світу; наслідки аварії на Чорнобильській АЕС та заходи для їх мінімізації; системи моніторингу стану навколишнього середовища; природні території Білорусі, що охороняються, і т. д.

У 2003 р. ЦНБ НАН Білорусі розпочала розробку бази даних "Полісся", яка зараз містить уже близько 2 тис. записів. Особлива увага приділяється екологічному

стану та охороні природи Полісся, зокрема, питанням радіоекологічного стану території і природного середовища Полісся після аварії на Чорнобильській АЕС.

Важливе значення для організації ефективного використання наукових інформаційних ресурсів, що знаходяться в бібліотеках, має система інформування про їх наявність (насамперед бібліотечні каталоги). З 1994 р. в ЦНБ НАН Білорусі ведеться електронний каталог.

Каталог представлено в Інтернеті, що дає вченим і спеціалістам можливість віддаленого доступу до інформації з персональних комп'ютерів, розташованих за межами бібліотеки. В режимі реального часу проводиться замовлення літератури, ведеться реєстрація читачів, здійснюється книговидача. Бібліотека першою в країні надала таку послугу, як замовлення літератури в режимі реального часу через Інтернет із книгосховища до підрозділів обслуговування (читальні зали та абонемент) в будь-який час та з будь-якого автоматизованого місця, підключеного до Інтернету. Адреса ЕК: http://libcat.bas-net.by.

ЦНБ НАН Білорусі в 2004 р. перейшла на АБІС БИТ-2000u. Автоматизована бібліотечна система БИТ-2000u є єдиним програмним продуктом білоруського виробництва для бібліотек Білорусі. Впровадження системи БИТ-2000u в технологічний цикл бібліотеки не лише значно прискорює та підвищує рівень обслуговування користувачів, але і загалом трансформує та видозмінює весь комплекс існуючих технологій. Система БИТ-2000u підтримує онлайновий Інтернет-доступ до інформаційних ресурсів локальних та віддалених користувачів, віддалене замовлення та електронну доставку документів.

З 2005 р. бібліотека перейшла на національний формат презентації бібліографічних даних BELMARC, який з 2006 р. отримав рекомендаційний статус для бібліотек Білорусі.

ЦНБ НАН Білорусі бере участь як базова бібліотека у проекті зі створення системи корпоративної каталогізації видань та провадження Зведеного електронного каталогу (ЗЕК) Білорусі. Інформаційну основу ЗЕК складають локальні інформаційні ресурси бібліотек-учасниць, у т. ч. і електронний каталог ЦНБ НАН Білорусі. У 2007 р. створена тестова база ЗЕК шляхом завантаження бібліографічних та авторитетних записів Національної бібліотеки Білорусі та ЦНБ НАН Білорусі. Принцип побудови пошукової системи однаковий як для електронного каталогу ЦНБ НАН Білорусі, так і для Зведеного електронного каталогу Республіки Білорусь.

У ЦНБ НАН Білорусі створено і введено в експлуатацію автоматизовану систему віддаленого Інтернет-замовлення документів, швидкісного Інтернет-прийому та архівування документів, їх пошуку в електронному архіві та електронної доставки користувачу (ЕДД). Основними структурними компонентами системи ЕДД є: база даних, де зберігається необхідна для роботи системи інформація (відомості про клієнтів, про замовлення, каталог повнотекстових ресурсів); набір програм, що складають інтерфейс користувача; набір програм, що складають інтерфейс адміністратора. Віддалене замовлення, облік та електронна доставка фрагментів документів з фондів бібліотеки дозволяють ефективно вирішувати завдання забезпечення спеціалістів різноманітних галузей науки інформацією, оперативно та якісно обслуговувати користувачів електронними версіями видань, створювати архів електронних копій документів, провадити пошук інформації у ньому, забезпечуючи тим самим збереження найбільш цінних видань.

Інформаційний сайт ЦНБ НАН Білорусі, створений 1998 р. та удостоєний премій у конкурсі Інтернет-ресурсів Білорусі ТІБО – 2005, ТІБО – 2007, містить наступну інформацію про ресурси, що є у бібліотеці: перелік ресурсів Центру Інтернет-доступу

до електронних наукових ресурсів, перелік російських та українських журналів, перелік закордонних журналів, перелік видань ВІНІТІ, відомості про бази даних (набутих та власної генерації) та ін. Веб-сервер Бібліотеки постійно оновлюється та поповнюється новою інформацією.

Як показують досвід інформаційно-бібліографічної роботи та результати наукових досліджень, для найбільш ефективного інформаційного обслуговування вчених та спеціалістів необхідне оптимальне поєднання друкованих документів, інтерактивних баз даних та оптичних компакт-дисків.

Переклад з російської Галини МАТИС

CREATION AND USAGE OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES IN THE CENTRAL SCIENCE LIBRARY OF THE NATIONAL SCIENCE ACADEMY OF BELARUS

Nataliya BER'OZKINA, Oksana DROZD

Central Scientific Library of the National Academy of Science of Belarus,
15, Surganov Str., Minsk, 220072, Belarus, tel./fax: 375(017) 2841428,
e-mail: natalyb@kolas.bas-net.by

The authors examines major activity directions of CSL NSA of Belarus in providing scientists of Belarus with electronic information resources: organization of special information centers (Center of Internet access to electronic scientific resources, which provides an access to a number of the fullest international scientific data bases – Ecological information center "Eco-info"), creation of their own data bases (at present there are 14 operating data bases), electronic catalogue etc.

Key words: information resources, data bases, electronic documents, electronic catalogue.

СОЗДАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ЦНБ НАН БЕЛАРУСИ

Наталья БЕРЁЗКИНА, Оксана ДРОЗД

Центральная научная библиотека Национальной академии наук Беларуси,
ул. Сурганова, 15, г. Минск, 220072, Республика Беларусь, тел./факс: 375(017)284-14-28,
эл. почта: natalyb@kolas.bas-net.by

Рассматриваются основные направления деятельности ЦНБ НАН Беларуси по обеспечению ученых Беларуси электронными информационными ресурсами: организация Центра Интернет-доступа к электронным научным ресурсам, создание собственных баз данных и т. д.

Ключевые слова: информационные ресурсы, базы данных, электронные документы, Интернет, электронный каталог.

Стаття надійшла до редколегії 20. 10. 2008
Прийнята до друку 26. 05. 2009